

I LUKKET BÅS?

SKOLETOILETTER SOM SPEJLE PÅ KØN, DIVERSITET, DANNEELSE OG SOCIAL ANSVARLIGHED

*Vester Henriette Voss, cand.pæd. didaktik (materiel kultur),
ph.d.-studerende, Institut for Kultur & Kommunikation,
Aalborg Universitet & Mira Emilie Lynge, cand.pæd. didaktik
(materiel kultur), specialist i Socialforvaltningen*

Toilettet er et rum, der sjældent italesættes i relation til dannelse og læring, men et uundgåeligt element i elevernes hverdagsliv i folkeskolen. Forskning viser, at skoletoiletter har stor betydning for trivsel, sundhed og læring (Rittig & Kamperis, 2017; Dahl, 2020). I denne artikel præsenteres resultaterne fra vores speciale, der undersøger kønsneutrale og kønsopdelte toiletter i skolearkitektur. Gennem interviews med eksperter, elevråd i indskolingen og analyser af børnetegninger belyses kompleksiteten i feltet samt de muligheder og udfordringer, der knytter sig til skoletoiletter som rum. Specialets resultater viser, at både kønsopdelte og kønsneutrale toiletter har inkluderende og ekskluderende implikationer. Formålet med artiklen er at bidrage med nye indsigter til feltet om inklusion og social ansvarlighed i relation til skolebyggeri og skolens pædagogiske opgave.

“ Forskning viser, at ciskøns-normative praksisser i skolen har en skadelig effekt på kønsdiverse personer, der ofte undgår rum af frygt for stigmatisering.

Specialeprojektet har været en faglig sløjfe på vores kandidatuddannelse ved Aarhus Universitet, hvor vi har undersøgt køn, minoriteter og diversitet i relation til didaktik og materiel kultur. Gennem arbejdet har vi fået øget opmærksomhed på, hvordan materialitet og rum påvirker oplevelser af inklusion, tryghed og tilgængelighed – og hvordan skoletoiletter kan spille en væsentlig rolle for fællesskab og dannelse. Skoletoiletter er mere end blot fysiske rum; de fortæller historier om fortid og afspejler gældende normer og vilkår. Specialet har skærpet vores blik for nuancer, vi ikke tidligere havde forventet – om elevers forhandlinger, teknologi og grænser til det klamme. Evnen til at forholde os nysgerrigt og undersøgende til institutionelle forhold og ulige vilkår tager vi med os videre i vores nuværende arbejdspraksis og fremtidige professionelle virke.

SKOLETOILETTER

Arkitektur rummer en pædagogisk kraft, der kommunikerer tidens børnesyn, legitimerer pædagogiske prioriteringer og fordeler privilegier (Gulløv & Højlund, 2005; Juelskjær & Rasmussen, 2019). Den former vores interaktioner og forståelse af omverdenen. Kønsopdeling har historisk været anvendt til at organisere fællesskaber, rum og undervisning (Coninck-Smith, 2005; Canger, 2018). Specialets forskningsoversigt viser, at køn til stadighed bliver betragtet binært og opdeles i pige og dreng i skolearkitekturen, når der fastsættes organisatoriske krav om kønsopdelte toiletter på skolerne. Forskning viser, at ciskøns-normative praksisser i skolen har en skadelig effekt på kønsdiverse personer, der ofte undgår rum af frygt for stigmatisering (LGBT+ Ungdom og LGBT+ Danmark, 2021; Følner, Kalmærk & Agesen, 2020). På internationalt plan anbefales det at gentænke skoler, så de afspejler kønsdiversitet (McBride & Neary, 2021; Austin, 2016). Dårlige toiletforhold har stor betydning for elevernes trivsel, læring, sociale forhold og sundhed, og elever, der undgår toiletbesøg i skolen, er i større risiko for at udvikle mave-tarm-problemer (Dahl, 2020; Rittig & Kamperis, 2017; Dansk Center for Undervisningsmiljø, 2019; Filho, Mastroti & Klug, 2015; Grzeda et al., 2017). Deri fandt specialet sin relevans.

SPECIALETS METODE

Specialet anvender kvalitative metoder, med tre ekspertinterviews og et fokusgruppeinterview, der belyser forskellige perspektiver. Interviewene bidrog med et kulturhistorisk, et LGBTQIA+- og et handicap-perspektiv, som fremhæver kompleksiteten i forståelsen af toiletter som et bredere fænomen. Fokusgruppeinterviewet er gennemført med et elevråd i indskolingen og belyser elevernes oplevelser af skoletoiletterne samt deres navigation i kønsopdelte rum. Børnetegninger anvendes som støtteforanstaltning (Kampmann, 2000) til at få indsigt i elevernes fremtidsønsker og idéer til det ideelle toilet.

“ På baggrund af ekspertinterviews fandt vi ud af, at toiletter og skam er tæt forbundet gennem kulturelle og historiske faktorer.

TEORETISKE AFSÆT

Vi benytter Butlers (2010; 2007) begreber om køn, performativitet og vaklen samt deres fortolkning af Bourdieus dispositioner for at forstå, hvordan køn gøres og steder forhandles. Derudover anvendes Barcan (2010) begreb *grænser* for at beskrive opretholdelsen af afstand mellem mennesker og ‘det klamme’ samt begrebet *beskidte steder*, der refererer til toiletet som rum forbundet med skam og kultur. Begreberne danner grundlag for at undersøge rumopdeling i relation til køn, normer og kulturen omkring organiseringen af skoletoaletter. Vores teori leder til at besvare følgende undersøgelsesspørgsmål: Hvilke positioner og problematikker knytter sig til kønsneutrale toiletter i skolebyggeri, og hvordan spiller det sammen med kravet om kønsopdelte toiletter set i forhold til inklusion, køn og diversitet? Interviewene blev transskriberet og kodet med en analysestrategi, hvor teorien primært genererede viden og kategoriseringer, men hvor vi tilgik dataene med en åbenhed over for generaliseringer på baggrund af hændelser i datamaterialet (Brandt & Sprogø, 2019). Følgende fire afsnit præsenterer dele af analysefundene.

KULTUR OG TRYGHED I EKSISTERENDE TOILETFACILITETER

På baggrund af ekspertinterviews fandt vi ud af, at toiletter og skam er tæt forbundet gennem kulturelle og historiske faktorer. Sundhedsparametre var oprindeligt årsagen til, at toiletbesøg blev til en skamfuld og privat sag, da efterladenskaber i offentligheden førte til sygdom og høj dødelighed. I dette kulturhistoriske perspektiv blev det fremhævet, at opretholdelsen af den eksisterende kønsopdeling skaber en oplevelse af tryghed. Ifølge ekspertinformanten uddybes det, at en omstrukturering til kønsneutrale toiletter kan skabe for meget “ballade”, da der allerede eksisterer etablerede normer og en kultur omkring toiletter, der fungerer.

LGBTQIA+-PERSPEKTIVER

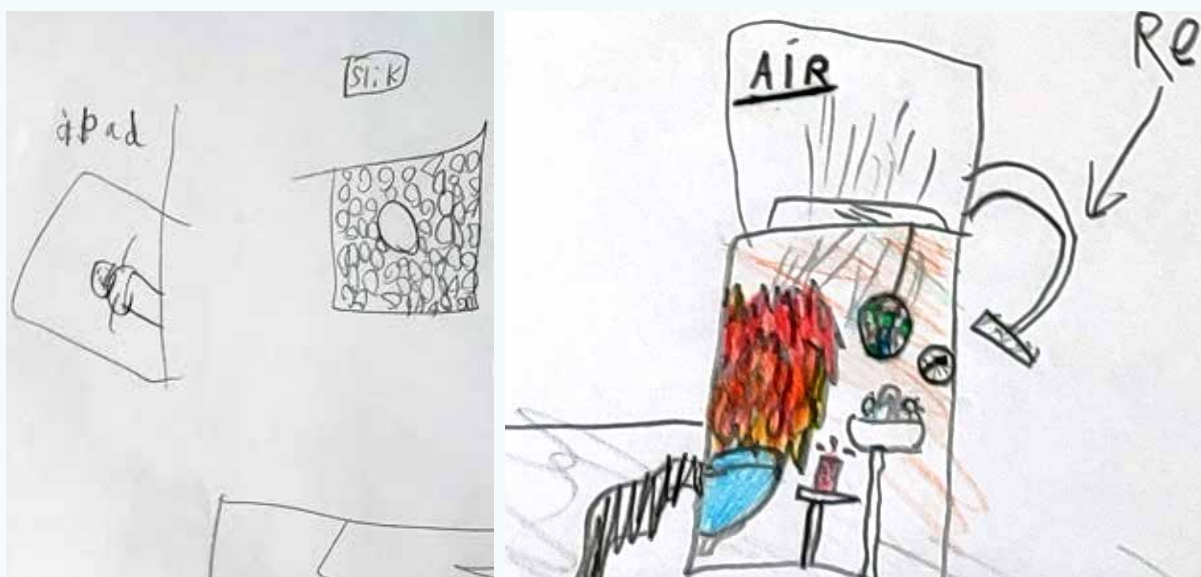
I dette ekspertinterview kommer det frem, at kønsdiverse elever, der krydser grænserne for den binære kønsopdeling på toiletter og går ind på et toilet for det modsatte køn end det køn, de er tildelt ved fødslen, kan blive eksponeret, hvilket kan skabe individuelt ubehag hos de kønsdiverse. At krydse denne grænse kan ses som en vaklen og en modstand, der har potentiale til at udfordre eksisterende overbevisninger og normer omkring køn (Butler, 2010). Det fremhæves, at indførelsen af kønsneutrale skoletoaletter kan åbne for en øget samhørighed på tværs af køn. Ved at ændre dispositionerne – altså handlemuligheder i det materielle – skabes der mulighed for nye kulturelle forståelser, hvor eksempelvis menstruation ikke kun er forbeholdt det kvindelige toiletområde. Det har potentiale til at udfordre den skam, der ofte er forbundet med den sociale ageren på kvindetoiletet (Barcan, 2010).

FORHANDLINGER OG FÆLLESSKAB

I elevinterviewene ser vi, at indskolingseleverne ikke nødvendigvis medtænker køn, når de reflekterer over skoletoiletter, men at de beskriver segregationen som en måde at organisere på, der sikrer optimal pladsudnyttelse. Elevrådet fastslår, at kønsdiverse elever kan benytte det toilet, som deres venner bruger, eller det toilet, der svarer til det køn, de identificerer sig med. Ydermere er eleverne enige i, at det er i orden at krydse grænserne mellem kønsopdelingen, hvis man har et hurtigt ærinde, såsom at ordne hår. I elevperspektivet er kønsopdelte skoletoiletter en løsning, der sikrer tilgængelighed, og hvor adgangen til toiletterne kan forhandles efter tilhørsforhold, fællesskab, relationer og formål, på tværs af køn.

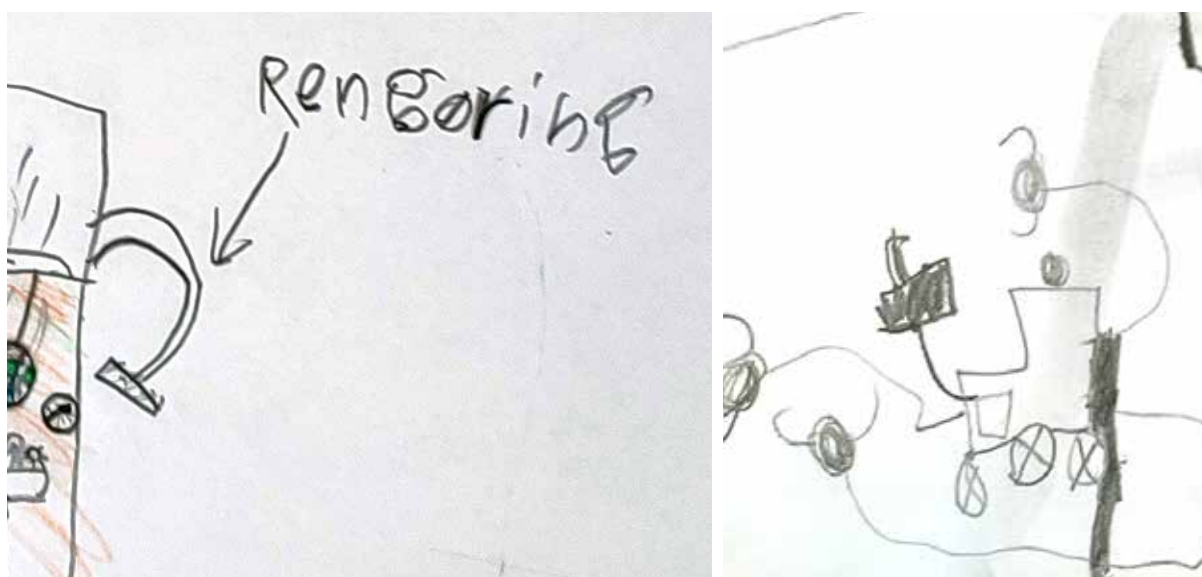
FREMTIDENS TOILET OG TEKNOLOGI

Analysen af børnetegninger sætter spot på elevernes visualiseringer og forestillinger om det ideelle toilet set i et fremtidsperspektiv (Kampmann, 2000). Tegningerne viser, at toilettet skal være et oplevelsesrum. Elevernes tegninger af flyvende toiletter, lysende iPads, slik og diskokugler peger på et ønske om mere farverige, livlige og mere underholdningsprægede skoletoiletter. Fremtidens toilet skal være et rum, hvor det, som ikke kan ske normalt, giver anledning til udforskning af rummets muligheder fra et børneperspektiv (Kampmann, 2000).

Oplevelsesrum, Fremtidens toilet

Teknologien medtænkes som en kompenserende kraft mod beskidte steder (Barcan, 2010), idet tegninger koncentrerer sig om forskellige former for “cyborgificering” af toiletter – eleverne tegner robotarme til rengøring, fjernelse og håndtering af ekskrementer for at opretholde grænser til det klamme (Barcan, 2010). Tegningerne indeholder ingen referencer til køn eller mennesker, hvilket indikerer, at eleverne i indskolingen ikke er optaget af køn men derimod tillægger rummets materialitet betydning. Det indikerer, at køn som performativ praksis ikke anses for vigtig i denne sammenhæng set fra elevernes perspektiv (Butler, 2010).

Teknologi, Fremtidens toilet

REFLEKSIONER OVER BIDRAG OG PERSPEKTIVERING

Fundene viser, at minoritetskønsidentiteter eksponeres i mødet med skolens binære toiletfaciliteter. Samtidig peger fundene på, at teknologi, venskaber og forhandling af grænser kan muliggøre en inkluderende toiletpraksis inden for de kønsopdelte faciliteter.

Indsigterne i de konsekvenser, som toiletfaciliteterne rummer, relaterer sig til skolens pædagogiske opgave. Folkeskolen skal inkludere alle, hvor demokrati og ligeværd er centralt for skolens virke (Retsinformation, 2024b). Skolens rammer og organisering skal understøtte de pædagogiske metoder og formål (Retsinformation, 2024a). Her bliver Wibergs (2017) forståelse af dannelseseoretisk didaktik relevant, da det er gennem mødet med verden og det fremmede, der udfordrer og kræver en stillingtagen, at vi som

individer forstår os selv og vores egen position, hvilket er en forudsætning for demokratisk dannelse.

Der er i gennemsnit én til to LGBT+-elever i hver folkeskoleklasse (Institut for Menneskerettigheder, 2025), som dagligt er afhængige af skoletoiletter og trivsel heri. En stillingtagen til skolens arkitektoniske organisering og vilkår kan bidrage til øget pædagogisk social ansvarlighed, en ansvarstagen, der adresserer ulighed i pædagogiske og didaktiske kontekster i folkeskolen (Khawaja & Lagermann, 2023). Specialet leverer ikke et entydigt svar på, om kønsneutralitet eller kønsopdeling er den optimale løsning for organisering af skoletoiletter. At ændre toiletfaciliteter kan skabe 'ballade', udfordre tryghed men samtidig åbne for nye praksisser og kønsforståelser (Butler, 2010) med dannelsepotentiale. Bidraget kan anvendes som argument for at bibeholde de kønsopdelte toiletter, men også som grundlag for at revidere og gentænke skoletoiletter som led i et inklusions- og lighedsprincip i fremtidens skolebyggeri. Fundene rejser dog et dilemma om, hvordan folkeskolen kan balancere ønsket om en mangfoldig skole præget af ligeværd og demokrati og samtidig tage hensyn til fællesskabets tryghed i eksisterende rammer. En pædagogisk udfordring, som kræver fortsat forskning, opmærksomhed og refleksion.

Referencer

- Austin, A. (2016). “‘There I am’: A Grounded Theory Study of Young Adults Navigating a Transgender or Gender Nonconforming Identity Within a Context of Oppression and Invisibility.” *Sex Roles*, 75 (5-6): 215-230. <https://doi.org/10.1007/s11199-016-0600-7>
- Barcan, R. (2010). Dirty Spaces: Separation, Concealment, and Shame in the Public Toilet. I: H. Molotch & L. Norén (red.), *Toilet: Public Restrooms and the Politics of Sharing* (s. 25-42) New York University.
- Brandi, U. & Sprogøe, J. (2019). *Det magiske øjeblik. Kvalitativ analyse skridt for skridt*. Hans Reitzels Forlag.
- Butler, J. (2007). Performativitetens sociale magi. I D.M. Søndergaard (red.), *Feministiske tænkere. En tekstsamling* (s. 160-178). Hans Reitzels Forlag.
- Butler, J. (2010). *Kønsballade: Feminisme og subversionen af identitet*. Forlaget THP, København.
- Canger, T. (2018). *Kønsbevidst pædagogik*. Aarhus Universitetsforlag.
- Coninck-Smith, N.D. (2005). Ej blot til lyst. Refleksioner over offentligt byggeri til børn gennem 250 år. I K. Larsen (red.), *Arkitektur, krop og læring* (s. 21-43). Hans Reitzels Forlag.
- Dahl, C. (2020). *Registerdokumentation: Elevtrivsel i grundskolen*. (Uddannelsesstatistik, Rapport). <https://uddannelsesstatistik.dk/Documents/Grundskole/Registerdokumentation/Elevtrivsel%20i%20grundskolen%20-%20Registerdokumentation.pdf>
- Dansk Center for Undervisningsmiljø. (2019). *Fremtidens skoletoiletter - afrapportering på pilotprojekt*. <https://velfaerdsteknologi.aarhus.dk/media/tlwcleii/dcum-afrapportering-fremtidens-skoletoiletter.pdf>
- Filho, H.S., Mastroti, R.A. & Klug, A.W. (2015). Quality-of-life assessment in children with fecal incontinence. *Dis Colon Rectum*, 58 (4), 463-468.
<https://doi.org/10.1097/0000000000000324>.
- Følner, B., Kalmark, L.M. & Aagesen, K. (2020). *Undersøgelse af udfordringer og stigma i forhold til at have LGBTI-identitet i Danmark*. Als Research.
<https://alsresearch.dk/wp-content/uploads/2020/08/Udfordringer-og-stigma-LGBT.pdf>
- Grzeda, M.T., Heron, J., von Gontard, A. & Joinson, C. (2017). Effects of urinary incontinence on psychosocial outcomes in adolescence. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 26 (6), 649-658.
<https://doi.org/10.1007/s00787-016-0928-0>
- Gulløv, E. & Højlund, S. (2005) 2. Materialitetens pædagogiske kraft: Et antropologisk perspektiv på børneinstitutioner. I K. Larsen (red.), *Arkitektur, krop og læring* (s. 69-89). Hans Reitzels Forlag.

Institut for Menneskerettigheder. (2025). LGBT+ barometer: Uddannelse.

Hentet 17.09 2025. <https://menneskeret.dk/lgbt-barometer/uddannelse>

Juelskjær, M. & Rasmussen, L.R. (2019). "Klasserummets arkitektur". I M.B. Johansen (red.), *10 døre til klasserummet* (s. 67-85). Akademisk Forlag.

Kampmann, J. (2000). Introduktion. Børn som informanter og børneperspektiv. I P.S. Jørgensen & J. Kampmann (red.), *Børn som informanter. Antologi* (s. 22- 53). Børnerådet.

Khawaja, I. & Lagermann, L. (2023). Indledning 13. I I. Khawaja & L. Lagermann (red.), *(Farve)blinde vinkler – om racialisering, ulighed og andetgørelse i pædagogisk praksis* (s. 16-32.) Nyt fra Samfundsvidenskaberne.

LGBT+ Ungdom og LGBT+ Danmark. (2021). *Stop diskrimination i skolen: LGBTQ+ elevers trivsel og vilkår i grundskolen*. <https://lgbt.dk/wp-content/uploads/2021/06/Stop-diskrimination-i-skolen-2021.pdf>

McBride, R. & Neary, A. (2021). Trans and gender diverse youth resisting cisnormativity in school. *Gender and Education*, 33 (8), 1090-1107.

DOI: 10.1080/09540253.2021.1884201

Retsinformation (2024a). Bekendtgørelse af lov om folkeskolen. *Folkeskolens formål* (Kapitel 1, § 1, stk. 2). Retsinformation. <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2022/1396>

Retsinformation (2024b). Bekendtgørelse af lov om folkeskolen. *Folkeskolens formål* (Kapitel 1, § 1, stk. 3). Retsinformation. <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2022/1396>

Rittig, S. & Kamperis, K. (2017). *På toilettet: Resultatrapport for Masseeksperiment 2017*. (Astra rapport). <https://masseeksperiment.dk/tidligere-eksperimenter/pa-toilet/>

Wiberg, M. (2017). Dannelseseoretisk didaktik. I P.F. Laursen & H.J. Kristensen (red.), *Didaktikhåndbogen. Teorier og temaer* (s. 19-44). Hans Reitzels Forlag.